

העסקה פוגענית

הדרה וניצול שיטתיים בשוק העבודה

דניאל מישורי - עורך ראשי
ענת מאור - עורכת משנה

Precarious Employment

Systematic Exclusion and Exploitation in the Labor Market

Edited by Daniel Mishori with Anat Maor

זכויות היוצרים במאמרים שמורות למחבריהם, וזכויות היוצרים בכרך שייכות לעורכים. השימוש במאמרים ובכרך מותר על פי תנאי רישיון CREATIVE COMMONS ישראל, גרסה 2.5 (CC-BY-NC-SA). מותר לעשות במאמרים שימוש, לרבות העתקה והורדה מהרשת, ולמעט שימוש מסחרי, וכל עוד יאוזכר שם המחבר/ת והפרסום בכרך זה של "העסקה פוגענית". יצירה נגזרת מותרת רק לאחר קבלת רשות המחבר/ת.

ספר זה יצא לאור ע"י המכללה ההחברתית כלכלית

בשיתוף עם אחוה הוצאה לאור

עימוד, עיצוב עטיפה והבאה לדפוס:

אחוה הוצאה לאור

Printed in Israel 2012 הודפס בישראל

כל הזכויות שמורות

מסת"ב 978-965-7173-31-2 ISBN

כן - לשבור?

ממשלות ישראל כמובילות מדיניות לשבירת ארגוני עובדים ולהפעלת פרקטיקות של העסקה נצלנית ופוגענית

ענת מאור*

זאב ז'בוטינסקי:

"קיים רצון לשבר את אחת מההסתדרויות של הפועלים. יותר נכון – רוצים לשבר (וגם ישברו) את התביעה שלה למונופולין ולשלטון. זה נכון. כן. לשבר".²

אורי יוגב (הממונה על אגף התקציבים בתקופת השר נתניהו):

"הצלחנו לנצל את תקופת המיתון, כדי לשנות את כללי המשחק ולקדם את המהפכה הדרמטית מכולן – שבירת העבודה המאורגנת בישראל" (הדגש שלי – ע.מ.)³

חלק ראשון: ההיסטוריה - המחלוקת העקרונית על הסתדרות העובדים

בתקופת היישוב, תקופה בה עוצבו מוסדות המדינה שבדרך, הוקמה כבר ב-1920 הסתדרות העובדים הכללית בארץ ישראל. ההסתדרות הקיפה את מרבית העובדים היהודיים של המדינה שבדרך, והוגדרה מראשיתה לא רק כאיגוד מקצועי גרידא, אלא כארגון חברתי במובן הרחב של המילה: ההסתדרות נטלה על עצמה תחומי פעילות חברתיים, חינוכיים ותרבותיים מגוונים: בתחום הכלכלי, באמצעות הקמת "חברת העובדים" שנועדה לקדם תחומי כלכלה רבים של בניית וצמיחת המשק (סולל בונה, חברת לבינוי ושיכון ועוד); בתחום הבריאות, באמצעות הקמת קופת חולים כללית; בתחום החינוך, באמצעות הקמת זרם העובדים בחינוך; בתחום הצרכנות, על ידי הקמת המשביר לצרכן וארגוני שיווק מוזלים כמו תנובה, השקם, ועוד.

בן גוריון, במאמרו "שני מעמדות"⁴, ביסס את הפילוסופיה ואת התשתית הערכית לצורך בהתארגנות עובדים, כבסיס להבטחת קיומם, זכויותיהם וכבודם כעובדים ובני אדם. בד בבד, בן גוריון ומנהיגי היישוב הבינו את מה שהיה ברור לכל סוציאליסט או סוציאלי-דמוקרטי, והוא שתיאור ההתקשרות בין המעסיק והעובד כמשא ומתן חופשי הוא אשליה.

*ד"ר במדיניות ציבורית, מרצה במדיניות חברתית ומגדר במרכז האקדמי רופין ובאוניברסיטה הפתוחה; לשעבר ח"כ מטעם מר"צ.

המעסיק, בעל ההון, הוא בעל השליטה והכוח במערכת של יחסי עבודה, הוא תמיד נמצא בעמדת עדיפות. ולכן, במרבית המקרים, פועל או פועלת יחידים, התלויים במעסיק בקבלת עבודה לפרנסתם ובגובה השכר שלהם, אינם יכולים לעמוד על זכויותיהם אלא כגוף מאורגן. במקביל, בן גוריון ראה בהסתדרות העובדים בסיס לבנייה ולצמיחה חברתית וכלכלית של מדינת ישראל שבדרך, ולפיכך ההסתדרות הוגדרה מראש כגוף פוליטי והבחירות לשורותיה היו על פי המפתח המפלגתי של אותה תקופה.

עמדת התנועה הרוויזיוניסטית הייתה מעט שונה. ב-1932, כתב ז'בוטינסקי את מאמרו "כן לשבור", בו הוא יצא נגד המונופול של ההסתדרות הכללית על שוק התעסוקה כולו, החל מקליטת עובדים במקומות תעסוקה על פי "הפנקס האדום" וכלה במינויים, קידומים ותנאי העבודה במקומות העבודה.

למעשה, עוד לפני כן הצטייר ז'בוטינסקי "כאויב" הפועלים במאמרו "אנו הבורגנים" (אפריל 1927),⁵ בו הוא התריס כנגד הקדימות שנותנים במדינה שבדרך רק למעמד העובדים, כאשר לבעלי מלאכה ולמעסיקים מתייחסים בחוסר כבוד.

ואכן, באביב 1934 הרביזיוניסטים פרשו מההסתדרות הכללית, וייסדו את "הסתדרות העובדים הלאומית". וכך, הרביזיוניסטים פעלו לשבירת שביטות בכוח, והיו גם התקפות של קבוצות רביזיוניסטיות על מועדונים וכינוסים של פועלים (בפולין יותר מאשר בארץ ישראל).

שבירת ארגוני העובדים, אינה מבית מדרשו של ז'בוטינסקי. במאמרו "כן לשבור" כותב ז'בוטינסקי במפורש כי "איש אינו רוצה לשבר את ההסתדרות של הפועלים העבריים – חס ושלום. פועלים חייבים להיות מאורגנים". אם כן, מאבקו היה כנגד השליטה הארגונית של ההסתדרות הכללית על שוק הכלכלה והתעסוקה בישראל כפי שהיא באה לידי ביטוי לדבריו בארץ, ולא כנגד עצם הרעיון בדבר הזכות והצורך של העובדים להיות מאורגנים. כמו כן, במאמרו "חד נס"⁶, כותב ז'בוטינסקי שהדגל של הרביזיוניזם הוא מוניזם, ולכן "שוללים אנו בכל תוקף את ההשקפה, כי יש מבחינת הציונות, ערך וחשיבות לכל השקפה מעמדית, תהא פרולטרית או בורגנית. יש לשנן אחת ולתמיד, כי תנועת התחייה הישראלית פשוט לא תתחשב בהשקפות המעמדיות הללו". דהיינו, גם במאמר זה ז'בוטינסקי לא יוצא נגד ארגון העובדים, אלא מתמקד בקדימות של ההשקפה המדינית על פני ההשקפה המעמדית.

אם כן, הפגיעה האנושה בעובדים/ות בישראל והזלזול המופגן בשכרם, מעמדם, זכויותיהם וכבודם – מנוגדים באופן נחרץ לא רק ליהדות ("כל ישראל ערבים זה לזה"), ולא רק לערכי מפא"י-תנועת העבודה מבית מדרשם של בן גוריון וחבריו, אלא הם מנוגדים גם לעמדותיה המסורתיות של התנועה הרוויזיוניסטית, כפי שנוסחו על ידי ז'בוטינסקי (תפיסה אנטי-מעמדית, אך חיוב התארגנות עובדים). אם כן, כיצד אירע הדבר, ומדוע?

המהלך הראשון בפגיעה בעבודה המאורגנת ובמעמד העובדים נעשה בתקופת ממשלת הליכוד בראשות יצחק שמיר, בשנות השמונים של המאה העשרים. כעשור לאחר עליית הליכוד לשלטון, לאור התפיסה הניאו-ליברלית שהחלה לקבל באותה תקופה מעמד של אמת שאין בלתה בכלכלה, הוביל הליכוד לסדק הראשון בעקרון העבודה המאורגנת בישראל. זאת, למרות שהיו לממשלות ישראל אפשרות לשאוב השראה ממודלים

חלופיים ומאוד מצליחים, כמו המודל המתבסס על ארגוני עובדים שקיים עד היום ברוב מדינות אירופה המערבית, שקיימו ומקיימות משטר סוציאלי דמוקרטי, שבו מחד יש שוק חופשי תחרותי, ומאידך ארגוני העובדים מהווים עד היום את השדרה הבסיסית של יחסי העבודה.

האירוע שניתן לראות בו נקודת מפנה, הוא החלטתו של דוד מנע ב-1986, בתפקידו כראש שירות התעסוקה, "לשבור" את לשכות התעסוקה, ולהתיר לחברות כוח אדם פרטיות להתחיל בפעילות מקבילה לזו של לשכות התעסוקה: השמת עובדים. זה היה האות למדיניות הפגיעה בעבודה המאורגנת ובהסכמים הקיבוציים.

במהרה, צמחו חברות כוח אדם "כפטוריות אחר הגשם" ועד סוף המאה העשרים, צמח מאגר "עובדי הקבלן" ועובדי "כוח האדם", עד כדי הגיעו לשיא של גודל בין מדינות המערב. באלף השלישי, יש בישראל מעל ל-300 חברות כוח אדם פרטיות מוכרות (הרשומות במשרד התמ"ת), ויש להוסיף לכך עוד כעשרות חברות כוח אדם הפועלות ללא רישוי, ואת חברות ההשמה הרבות.

צעד זה הסיר את ההגנה הבסיסית על העובדים המאורגנים בהסכמים קיבוציים, תוך הבטחת הקביעות, והטבות סוציאליות. יותר ויותר עובדים, נשארו "חשופים בצריח" במשא ומתן הלא שוויוני מול המעסיקים שלהם.

כתגובת נגד, הכנסת נסתה להגן על העובדים לפחות באמצעות חוק שכר מינימום, התשמ"ז - 1987, שעבר ביוזמה פרטית של חברי כנסת, על אף התנגדות הממשלה. כמו כן חוקקה הכנסת באותה עת שני חוקים להגברת השוויון של הנשים בעבודה: חוק גיל פרישה שווה לעובדת ולעובד – התשמ"ז - 1987; וחוק שוויון ההזדמנויות בעבודה, התשמ"ח - 1988. אולם, בפרספקטיבה של עשרים שנה, חקיקה זו, עם כל חשיבותה, לא הצליחה לשים סכר להתדרדרות מצב העובדים, ולפערי השכר בין העשירונים השונים ובין נשים וגברים (עם זאת, אלמלא חקיקה זו, מצב העובדים/ות היה אף גרוע יותר).

מסוף שנות התשעים, המדיניות לשבירת העבודה המאורגנת והפגיעה בתנאי העובדים, הלכה והחמירה.

חלק שני: תריסר האמצעים של המדינה לשבירת העבודה המאורגנת ולהעסקה פוגענית

העשור השחור של 1997-2007

מה שהחל כהיתר "לתחרות חופשית" בין לשכות התעסוקה של המדינה לבין חברות כוח האדם, התגבש מאז 1996 (ממשלת נתניהו) למדיניות מובנית של הרס העבודה המאורגנת ולהעסקה נצלנית של העובדים על ידי המעסיק הגדול ביותר שאמור היה להיות המחויב ביותר למוסר והחוק: המדינה. המדינה הפעילה את המדיניות הליברלית-קפיטליסטית בתחום ההעסקה ופגעה בזכויות העובדים בדרכים מגוונות. להלן יוצגו תריסר האמצעים של ניצול הממשלה את העובדים, על פי חלוקה לשני תחומים מרכזיים:

א. הממשלות כשוכרות העבודה המאורגנת במשרדי הממשלה והשירות הציבורי.

ב. המדינה כמעסיקה נצלנית/פוגענית.

א. פעולות לשבירת העבודה המאורגנת במגזר הציבורי

1. **צמצום/איסור קליטת עובדים חדשים בשירות הציבורי כתקנים וקליטת עובדי חברות כוח אדם.**

הליבה של זכויות העובדים ומשפט העבודה היא העבודה המאורגנת, שמשמעותה העסקה בקביעות, הענקת תנאים סוציאליים ושבירת פנסיה לעובדים. הממשלה, בידיעה שאין לה אפשרות פוליטית-משפטית לפגוע בנוהג ובתרבות ההסכמים הקיבוציים, הקיימים בישראל כמו במדינות אירופה, פגעה בעקרון הקביעות בעקבות מדיניות הצמצום בשירות הציבורי, משנת 2001, על ידי הגבלת התקנים בשירות הציבורי.⁷ באופן זה הממשלה יצרה מציאות של קליטת עובדים חדשים לשירות הציבורי במעמד של עובדי חברות כוח אדם, ועצבה מציאות של "דור א" ו"דור ב" בשירות הציבורי. ההרס המזדחל של הקביעות בשירות הציבורי מנוגד לעקרונות משפט העבודה ואין לו מקבילה במדינות אירופה או בשום מקום אחר בעולם.

2. **חיוב משרדי הממשלה והרשויות המקומיות להוציא תחומי עיסוק שונים מגדר הקביעות והעברתם אל עובדי קבלן בלבד.**

דרך נוספת לריסוק הקביעות והתנאים הסוציאליים במגזר הציבורי שננקטה על ידי משרד האוצר היא איסור קליטת עובדים בשירות הציבורי לשירותי עזר, וחיוב משרדי הממשלה והשלטון המוניציפאלי להעבירם לקבלני כוח אדם (מיקור חוץ-Outsourcing). התחומים הבולטים בהם הופעלה מדיניות זו הם תחומי הניקיון, הגינון, השמירה ולעיתים אף האחזקה. אמנם ענפים אלה אינם עתירי ידע, אך החיבור בין העדר צורך בהשכלה בעבודה, לבין ביטול הקביעות, היציבות וההטבות הסוציאליות – הוא פרי של מדיניות שהחלישה את העובדים המוחלשים ממילא, והעמיקה את הפערים. מיותר לציין ש"הפטנט" הנצלני הזה אומץ במהרה על ידי ארגונים ציבוריים רבים כמו החברות הממשלתיות, האוניברסיטאות ועוד.⁸

3. **הנהגת חוזים אישיים לבכירים.**

במקביל להעסקה דרך מיקור חוץ, החל מעבר לחוזים אישיים, שפוגע אף הוא בהסכמים הקיבוציים. משנת 2001 התופעה הולכת ומתרחבת: אחוז הולך וגדל של "בכירים" ו"מקורבים" "מוצנח" לשירות הציבורי לא דרך מינהל תקין (תקנים ומכרזים) אלא בדרך של פרוטקציוניזם, ובחוזים אישיים. הפגיעה היא כפולה: הן כרסום ופגיעה במושג העבודה המאורגנת והקביעות, והן פוליטיזציה הרת סכנות במינהל הציבורי ופגיעה בטיב השירות.⁹

4. **"רפורמה" ו"תכנית הבראה", "התייעלות" ו"גמישות ניהולית", הופכות למילות קוד שמשמעותן פגיעה בעבודה המאורגנת ובשכר העובדים.**

הרפורמות שהממשלות/האוצר הניאו ליברליים "מתפארים" בהן, הן לא תכניות כלכליות גרידא, אלא "מכבסת מילים" להשקפת עולם של שבירת האיגודים המקצועיים המאורגנים או פגיעה בהם.

כך מנסה האוצר לפגוע בוועד עובדי החשמל וועד עובדי הנמלים, בכושר ההתארגנות של הסגל האקדמי (דרך המלצות ועדת מלץ והמלצות ועדת שוחט), בהסתדרות המורים ובארגון המורים.

כמו כן, האוצר מנהיג "גמישות ניהולית", שנהייתה קוד להתערבות האוצר בניהול מוסדות אוטונומיים. לדוגמא, אחת המשמעויות החמורות של ההתערבות באקדמיה היא התחזקות מעמד בעלי העסקים וההון בוועדים המנהלים של האוניברסיטאות על חשבון נציגי האקדמיה (העדות החזקה ביותר לכך היו הפיטורים הבוטים של נשיא אוניברסיטת תל אביב, פרופ' גליל, בקיץ 2009, על ידי הוועד המנהל בראשותה של אשת הכלכלה ליאורה מרידור). וכך, מחלחלת מדיניות הניצול מהעסקה של עובדים בשירותי עזר (ניקיון, שמירה וכד') גם למקצועות אקדמיים כמו מרצים, עובדים/ות סוציאליים, פסיכולוגים וכו'.

5. הפרטת שירותים ציבוריים כאמצעי לפיטורי עובדים קבועים.

העברת אחריות ההעסקה לגורמים פרטיים, הייתה והינה היתר לגופים הפרטיים להעסיק את נותני השירות, הקודמים והחדשים, כעובדי קבלן, או לכל הפחות ללא הסכם קיבוצי.

גם תהליך ההפרטה המתקדם של השירותים הציבוריים (חברות הסיעוד, אלמנטים הולכים וגדלים במערכות הבריאות ובחינוך, בתי הסוהר ועוד), ולא רק של חברות כלכליות (בהן יש ערך מוסף לתחרות, כמו בתקשורת וכדומה) גורם לנזק חברתי כפול: גם "דלת אחורית" לפגיעה בעשרות אלפי עובדים שהיו בעבר קבועים, וגם פגיעה דווקא במקבלי שירות בעלי אמצעים דלים והגדלת הפערים. לכך יש להוסיף את "מבצעי" הפרישה המוקדמת של השירות הציבורי והחברות הממשלתיות, המוציאים ממעגל העבודה, הקביעות וההטבות עשרות אלפי עובדים נוספים, המוחלפים בעובדים שאינם מוגנים על ידי ההסכם הקיבוצי ומועסקים בתנאי העסקה נחותים.

6. אישור להבאת עובדים זרים לישראל, הפוגע בכושר ההתארגנות והתחרות של העובדים בישראל.

גורם מרכזי נוסף שמשפיע על שוק העבודה בישראל מזה כ-3 עשורים הוא העובדים הלא ישראלים. תחילה, היו אלה העובדים מהשטחים, שקיבלו היתר להיכנס לכוח העבודה של המדינה מסוף שנות השישים, והגיעו עד למעלה מ-100,000 עובדים. בהמשך, לאחר האינתיפאדה הראשונה והפיגועים, אשרה ישראל בראשית שנות התשעים את כניסתם של העובדים הזרים לישראל. הדבר נעשה אמנם תחת מגבלות, אך בפועל, התופעה הלכה והתרחבה, והקיפה בשיאה למעלה מ-300,000 עובדים זרים. גם באלף השלישי, לאחר ניסיונות הממשלה לצמצם את מספרם (מהלכים שנעשים לא אחת בצורה לא הומנית, ותך כדי המשך הדלת המסתובבת של כניסת עובדים לא חוקיים) – הם ממשיכים להיות אחוז לא מבוטל מכוח העבודה בישראל.

התופעה של העסקת העובדים הזרים, על הבעייתיות הכרוכה בה, מקיפה את מרבית המדינות המפותחות, אך גם במקרה זה עולה מספרות המחקר, שישראל הפכה במהרה להיות אחת מהמדינות בה מספרם היחסי הוא גבוה במיוחד, והפרות זכויותיהם רבות מאוד. עובדות אלה פוגעות עוד יותר בכושר התחרות, בעמידות ההתארגנות ובתנאי העבודה וההטבות של העובדים הישראליים, במיוחד כשמדובר בעובדים בעלי שכר נמוך ובלתי מקצועיים/חסרי השכלה גבוהה.

עד כה, ראינו את פעולות הממשלה לשבירת העבודה המאורגנת במגזר הציבורי ובכלל המשק. נעבור עתה לבחון את האמצעים השלייליים שהמדינה נוקטת כמעסיקה, אמצעים שהופכים אותה למעשה למעסיקה נצלנית ופוגענית.

ב. המדינה כמעסיקה נצלנית/פוגענית

בנוסף למדיניות שבירת העבודה המאורגנת, בעשור של 1997-2007, ממשלות ישראל הפעילו ומפעילות פרקטיקות של מדיניות העסקה במגזר הציבורי המוסיפות חטא על פשע: לא רק שהן העצימו את סקטור עובדי חברות כוח האדם, אלא שהן מפרות חוקי עבודה, מקפאות כניסה לתוקף של חוקי עבודה ולא אוכפות, בידועין (!), את חוקי העבודה הקיימים.

דהיינו, הממשלה, שאמורה להיות מגדלור בכל הנוגע לחקיקה וליישום מדיניות בתחום של זכויות עובדים, ולהטיל מורא על מפירי החוק מהשוק הפרטי, הפכה למובילה ברמיסת חוקי העבודה ברגל גסה.

7. הלנת השכר ברשויות המקומיות.

חרפת הלנת השכר, שהגיעה לשיאה בשנת 2006, מהווה "דגל שחור" בתולדות יחסי העבודה בישראל. אין מחלוקת על כך שהלנת שכר היא אחת מהעבירות החמורות ביותר של מעסיק, וזאת אפשרה ממשלת ישראל, ברייש גלי, במשך חודשים רבים. למרבה הצער, בנושא הזה, לצד החוטאת הראשית, הממשלה, שאפשרה את העבירה החמורה של הלנת השכר באמצעות קיצוץ תקציבי הרשויות המקומיות, משלמות השכר, גם ההסתדרות כשלה באופן חמור, שכן שביתת ההזדהות של המשק כולו התעכבה חודשים רבים, במהלכם התרחשה הסתגלות תודעתית וציבורית להלנת שכר. חמורה יותר היא עמדת בית הדין הארצי לעבודה. הוא אמנם חייב את המדינה לשלם מיידית את השכר שהולך, אך בית הדין לא השית על המדינה או על הרשויות המקומיות קנסות על הלנת השכר. מיותר לציין את נזקיו של פסק דין, שמבטל כל הרתעה כנגד הלנת שכר המונית.¹⁰

8. אפליית נשים בשירות הציבורי ובמדינה.

לאפליית הנשים בעבודה פנים רבות, כמו: פערי השכר בין נשים וגברים, אי יישום של חוק שירות המדינה - מינויים (תיקון מספר 7, התשנ"ה-1995), המחייב את המדינה לייצוג הולם של נשים בתפקידי בכירים בשירות המדינה, אי מתן אמצעים מספיקים לפעילות הממונות על קידום הנשים במשרדי הממשלה והחברות הממשלתיות (העדר תקן מחייב לתפקיד, העדר מחויבות שהממונה תהיה חברה בוועדת המכרזים והעדר מחויבות להקציב תקציב הולם לפעילות לקידום הנשים), השינוי לרעה בחוק גיל פרישה, ועוד.

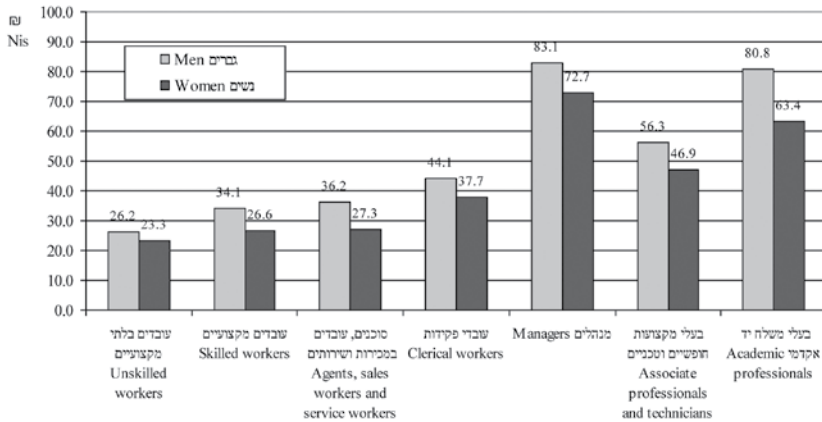
מפאת קוצר היריעה, אתמקד בשניים מהנושאים הללו, המבטאים אפלייה בוטה בשכר הנשים בשירות המדינה:

א. פערי השכר בין נשים וגברים בשירות המדינה ובמשק כולו.

על פי נתוני האוצר, פערי פערי השכר בשירות הציבורי, בין הנשים והגברים באותה הדרגה הם כ- 25%, ובכלל המשק 19%. דהיינו, אישה שנותנת את כל כישוריה, המיומנות והמאמץ שלה, בדרגה מקבילה לגבר, מקבלת בממוצע רק 75% - 80 משכרו. להלן הנתונים משנת 2007:

תרשים: פערי השכר בין נשים וגברים, לפי שנת עבודה

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2007¹¹

למרות שהאוצר מנפק נתונים אלה מאז 1993 (לאחר שנתבע לעשות כן על ידי הוועדה למעמד האישה בכנסת) והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה החלה מאמצע שנות התשעים לפרסם את הפער המגדרי בשכר כחלק קבוע מהפרסומים שלה, הרי שהאוצר כמעט ולא פעל כנגד מציאות מפלה זו¹² (על ידי ביטול האפליית המוסווית והחסמים הבלתי פורמאליים של "תקרת הזכוכית" בקידום נשים לעמדות ניהול, על ידי ביטול האפלייה בקבלת רכב שעות נוספות וכווננויות במשרדי הממשלה, ועל ידי שינוי תרבותי-תודעתי שיתמודד עם העיוות בהערכה נחותה יותר ולפיכך בתגמול נמוך יותר של מקצועות עתירי עבודת נשים, כמו מורות, אחיות, מזכירות וקלדניות, ושל נשים עובדות באותה דרגה של גברים).¹³ לפיכך, העובדה שהנשים פחות מקודמות לעמדות ניהול בשירות הציבורי, ומופלות בשכר ובהשפעה – פוגעת בכושר השתכרותן, בערך השוויון ובאיכות הכלכלה והשירות במדינה.

ב. החמרת הפגיעה בנשים עובדות בטרום גיל הפרישה¹⁴

חוק גיל הפרישה משנת התשס"ד-2004 העלה את גיל הפרישה של הנשים ב-4 שנים (מ-60 ל-64), לעומת העלאה של 2 שנים בלבד לגברים (מ-65 ל-67). זאת, בניגוד מוחלט לרציונל של ההחלטה על גיל פרישה גמיש לנשים ולגברים (חוק גיל פרישה שווה לעובדת ולעובד, התשמ"ז-1987, בו אישה הייתה זכאית לפרוש בגיל 60, ורשאית להמשיך לעבוד, לפי החלטתה, עד גיל 65). הרציונל היה שיש להבטיח אפשרות לפרישה מוקדמת יותר לנשים, על פי החלטתן, וזאת בשל תנאים שנשים חשופות אליהם יותר מגברים: בגלל שנשים מפוטרות בגיל צעיר יותר מגברים, שכרן נמוך יותר משמעותית (בגלל האפלייה האמורה לעיל במשק), ורבות מהן עובדות בעבודות שוחקות וקשות עם שכר נמוך (כמו מורות, אחיות, עובדות ניקיון). לפיכך, בחוק החדש יש פגיעת יתר דווקא בנשים, שכן המטרה העיקרית של החוק הוא לדחות את גיל הזכאות של קצבת הזקנה והפנסיה הממשלתית, ונשים שפוטרות ממילא או ששכרן נמוך – נידונות להמתנה ממושכת עד שיהיו זכאיות לפנסיה ולקצבת זקנה.

9. תשלום הנמוך משכר מינימום וכולל השלמת הכנסה

בתוך משרדי הממשלה, הגדילו לעשות ו"המציאו" הסדר עוקף שכר מינימום, לפיו השכר הבסיסי בדרגות הנמוכות הוא פחות משכר המינימום, וכדי לא "לעבור" על החוק משלימים לעובד/ת את השכר לשכר המינימום. פרקטיקה נלווה זו, מהווה עקיפה בוטה של חוק שכר מינימום והיא גם נצלנית, שכן המלכוד הוא שכאשר יש העלאת שכר לעובדי המדינה, עבור העובדים בדרגות הנמוכות, "התוספת" מגולמת למעשה בהשלמת ההכנסה, ולכן בפועל הם לא נהנים כלל מתוספת שכר או שהתוספת שלהם מצומצמת יותר. פרקטיקה זו היא גם פוגענית, שכן אדם אינו מקבל את הראוי לו בכבוד, אלא נזקק לחסד של "השלמת הכנסה". המאבקים של העובדים הסוציאליים והמאבק בכנסת (במיוחד של ח"כ גוז'נסקי) לבטל את החרפה הזו, לא נשאו פרי מספק.

10. מכרזים ממשלתיים – קידוש עקרון עלות ההצעה הנמוכה ביותר

אימוץ הפילוסופיה של "כלכלת השוק החופשי" דרדרה את הממשלה במדרון חלק נוסף: במכרזים ממשלתיים, הועדפו המכרזים הזולים ביותר, מבלי לבדוק אם המתמודדים מסוגלים לעמוד במחויבות של תשלום שכר מינימום וזכויות נלוות על פי חוק לעובדיהם.¹⁵ כך הממשלה, כמו ידיה ומחדליה, תחת להוות סמל ולדאוג לאכיפת חוק שכר מינימום, העמידה עצמה כעיוורת לנושא, והוותה מודל לחיקוי לכל "מזורת השבט" העסקית בשוק הפרטי. מהלך זה היווה היתר לפגיעה ולעבירה ישירה ברייש גלי בשכר עובדי הקבלן ובזכויות הסוציאליות שלהם.

לאחר מאבקים ציבוריים ומשפטיים בנידון, החשב הכללי באוצר דאז, ירון זליכה, הודה בכנס משפטיים באוניברסיטה העברית ש"הסדרי הממשלה עם חברות כוח אדם הם סדום ועמורה", וכן הגדיר את ממשלת ישראל כ"שיאנית עולמית בהפרת חוקי עבודה".¹⁶ ואכן, לאור הביקורת הציבורית ופעילותם של הארגונים החברתיים, הממשלה הנהיגה הסדר של קביעת מחירי מינימום במכרזים,¹⁷ אולם זאת רק למשרדים ממשלתיים, ולא לשלטון המוניציפלי ולחברות הממשלתיות. כמו כן, אין מעקב על מידת היישום והאכיפה של ההנחיות האלו.

11. בלימה ממשלתית של חקיקה המגינה על עובדים

כנגד הגישה המקפחת והפוגענית של הממשלות בעשור 1997-2007, ובמיוחד החל מ-2001, נאבקו העובדים, ההסתדרות וארגונים ואישים בעלי תודעה חברתית. כך גם הצליחו חברי הכנסת להעביר שני תיקונים לחוק עובדי קבלן, ב-1996 וב-2000. אולם הממשלה, תחת כינוני חוק ההסדרים, חוק אנטי דמוקרטי ואנטי חברתי במהותו, הקפיאה את כניסתו של החוק לתוקף מ-2000 עד 2008. התיקון הזה לחוק, שיוזם עמיר פרץ, שהיה אז גם יו"ר ההסתדרות, הוא משמעותי ביותר, שכן מטרתו היא להפוך את העבודה דרך חברות כוח אדם למוגבלת לתקופת מעבר בלבד של 9 חודשים, ולאחריה המעסיקים חייבים לתת לעובד קביעות ותנאים כמו של שאר העובדים. עתה, לאחר שהחוק נכנס סוף סוף לתוקף, למרות איומי ההסתדרות לפעול נגד מעסיקים שיפרו אותו, מעסיקים רבים, תחת לקלוט את עובדי חברות כוח האדם בתום 9 חודשים, מפטרים אותם.

כמו כן, הממשלה כאמור חזרה ודחתה את העלאת שכר המינימום. היא גם אמצה והפעילה את תכנית מהל"ב ("תוכנית ויסקונסין"), שנכשלה במבחן היישום החברתי, ולא רק הכלכלי (ב- 2007, הועברו תיקוני חקיקה לשיפורה, ושמה הומר ל"אורות לתעסוקה"; ב-2010 היא בוטלה).

12. מדיניות קמצינית ורשלנית (במכוון?) באכיפת חוקי העבודה

מדוח מבקר המדינה¹⁸ עולה שיעדי האכיפה השנתיים, כפי שבאו לידי ביטוי בתכניות העבודה השנתיות של אגף האכיפה, היו כלליים, ונקבעו באקראי וללא קשר להתפלגות הפרת החוק במשק. הם לא מקדו את הפיקוח והאכיפה לקבוצות אוכלוסייה או למעסיקים שלגביהם יש הסתברות גבוהה להפרת החוק; תיקים עם ממצאים הועברו אמנם לבחינת המחלקה המשפטית, אולם בתיקים ללא ממצאים לא נעשתה בקרה, אף לא של מרכז התחום; חוסר שיתוף פעולה בין האגפים לבין ארגוני זכויות עובדים מקטין את יעילות האכיפה.

ברם, על פי דוח ה-OECD מ-2008¹⁹, המצב חמור הרבה יותר. לא רק שתקציב אכיפת חוקי העבודה בישראל קטן בשנים 2000 - 2004 ב- 30% (ומאז הוא יציב), אלא שבהשוואה עם ממוצע ההקצאות לאכיפה במדינות ה-OECD, מצבנו גרוע ביותר: 0.02% מהתקציב בישראל, לעומת 0.4% ב-OECD (קרי, בישראל ההקצאה לאכיפה על חוקי העבודה נמוכה פי 20 מממוצע מדינות ה-OECD). המלצות ה-OECD לישראל הן חד משמעיות: להוסיף תקנים למפקחים (בישראל מספר העובדים לכל פקח, גבוה פי 6 מאשר במדינות המפותחות); להגדיל את התקציב לבתי הדין לעבודה; להגדיל את הקנסות על מעסיקים שמפרים את חוקי העבודה ולמקסם את פעילות הנציבות לשוויון הזדמנויות.

אם כן, הציון העולה מדוח ביקורת מבקר המדינה ומדוח ה-OECD הוא "נכשל", ודומה שהכישלון אינו מקרי כלל: העבריינות הממשלתית בנושא אי אכיפת חוקי העבודה מפקירה את העובדים לניצולים מכל הסוגים, גם במגזר הממשלתי וגם בכל המגזרים האחרים במשק.

התוצאות של מדיניות הממשלה נגד העובדים

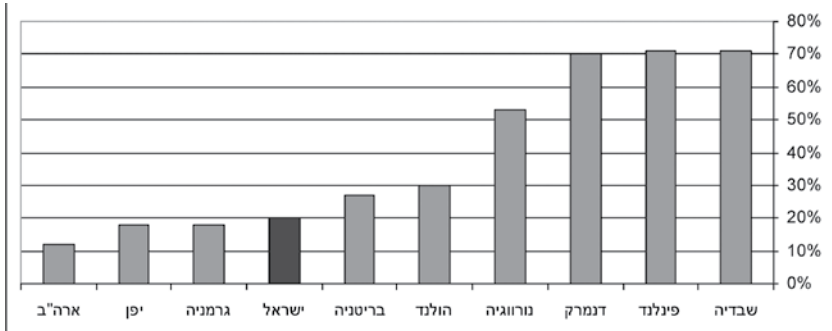
ההשלכות האנטי חברתיות של תריסר המהלכים הללו הן דרמטיות. מקוצר היריעה, נעמוד על שתיים מרכזיות:

א. שבירת כוח העבודה המאורגן של העובדים

התוצאה של ששת המהלכים הראשונים לשבירת הכוח המאורגן של העובדים, בנוסף להפרדה בין החברות בהסתדרות הכללית לבין החברות בקופת החולים הכללית, החלטה שנפלה בוועידת מפלגת העבודה בשנת 1993, בתקופת כהונתו של יצחק רבין ז"ל כראש הממשלה ויו"ר מפלגת העבודה ושל חיים רמון כשר הבריאות (ומעט לפניו, בוועידת מפלגת מ"צ) – גרמה לירידה דרסטית במספר העובדים המאורגנים בהסתדרות ובמספר העובדים המועסקים בהסכמים קיבוציים. המאבק העקרוני בשתי המפלגות על ניתוק הזיקה בין החברות בהסתדרות לבין החברות בקופת החולים היה עז, שכן זו לא הייתה רק שאלה ארגונית, אלא רעיונית ופרקטית על משמעות הזכות והצורך של העובדים לשמור

על ההתארגנות שלהם בכל כלי שנראה להם ראוי. התוצאה לא איחרה לבוא: אם מקום המדינה עד שנות התשעים של המאה הקודמת, כ- 80% מכוח העבודה היה מאורגן בהסתדרות הכללית ובארגוני עובדים אחרים (ארגוני המורים, הסגל באוניברסיטאות ועוד) – הרי שהמספר ירד לכ- 20% בשנות האלפיים. יתרה מכך, זוהי ירידה דרסטית לא רק בפני עצמה, אלא בהיבט השוואתי עולמי, כפי שנראה בגרף שלהלן:

סך העובדים המאורגנים במדינה מקרב השכירים והעצמאיים, 2008²⁰:

אם כן, עובדה היא שמהפכת-הנגד אל מול העבודה המאורגנת בישראל וההסדר של ההסכמים הקיבוציים למרבית העובדים בישראל, אכן הביאה לשינוי דרמטי, ומספר העובדים המאורגנים בישראל הפך להיות נמוך לאין שיעור מאשר במדינות אירופאיות רבות²¹.

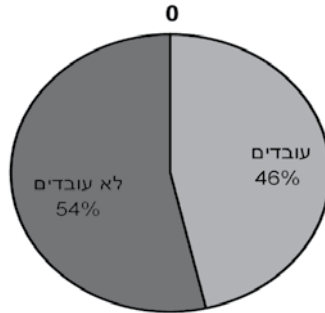
ירידה דרמטית זו בעבודה המאורגנת בישראל השפיעה באופן דרסטי על ירידת כוח המיקוח של העובדים. אחת ההשלכות החמורות של מצב זה היא העובדה שישראל נכנסה אל האלף השלישי עם תמונת מצב עגומה של האנשים העובדים בה, לפיה אחוז גבוה מאוד של אזרחים עובדים לא מצליחים להתפרנס בכבוד. להלן נעמוד על תופעה זו.

ב. העובדים העניים

השיח הפוליטי והציבורי בישראל מכוון את הזרקור על התופעה שמדמים אותה למרכזית, של האנשים שנהנים מהבטחת הכנסה לכאורה שלא בדיון, בגלל העדר מוטיבציה לעבוד. כדי לפתור את הבעיה הזו הופעלה תכנית מהל"ב, אך עולה מחשבה מעיקה שבשם ההתמודדות עם העידוד ליציאה לעבודה נעשית מניפולציה של תודעת הציבור, ומוחבאת התופעה החמורה הרבה יותר, שמקיפה מאות אלפי עובדים ועובדות – אנשים שכן עובדים, אך נשארים עניים.

העובדות הן שבעיקר בגלל שכר המינימום הירוד, וכן בגין הלנת השכר וה"יצירתיות" בפיתוח פגיעות מגוונות בזכויות העובדים מחד מול ירידת כוח המאבק הנגדי של העובדים מאידך, נוצר מצב אבסורדי לפיו רבים מאוד מהאנשים שכן עובדים במדינת ישראל, ביזע ומסירות, נשארים בכל זאת עניים. הנתונים הסטטיסטיים מורים על כך ש- 46.4% מאלה החיים מתחת לקו העוני בישראל הם אנשים עובדים! ניתן לראות זאת בדיאגרמה שלהלן²²:

התפלגות תחולת העוני בין משפחות שעובדות ושאינן עובדות 2007/8

יתרה מכך: ב- 6% מבין 46.4% המשפחות העובדות שחיות מתחת לקו העוני, שני בני הזוג עובדים, ועדיין הם אינם מצליחים להיחלץ ממלתעות העוני! למרות שהתרבות האוניברסלית והיהודית אומרת ש"בשביל כבוד – צריך לעבוד", ושהעבודה, היצירה, הפרנסה הם ערכים חשובים כשלעצמם, אף אדם בר דעת לא אמור להסכין עם העובדה שאדם גם עובד, וגם נשאר מתחת לקו העוני.

אך לצערנו, ממשלות ישראל אחראיות על המצאת ה"פטנט" החמור הזה: למרות החלטות ממשלה והסכמים קואליציוניים המתחייבים להעלות את שכר המינימום באופן משמעותי, העלאת שכר המינימום נדחית כל העת, ושכר המינימום ב- 2009 הוא כ- 3,700 ₪ בלבד (כ- 20 ₪ לשעת עבודה). למרות שעל פי קווי היסוד של הממשלה מ-2006, הוא היה אמור לעלות באופן הדרגתי ולעמוד היום כבר על כ-4,500 ₪. ללא מחויבות המדינה לעיקרון לפיו ש"בשביל מוטיבציה לעבוד – צריך שכר של כבוד" תימצא מדינת ישראל בפשיטת רגל מוסרית. ויש לזכור, שהמשתכרים בשכר נמוך עובדים בדרך כלל בעבודות קשות ביותר (בניקיון, בניין, ייצור תעשייתי, קלדנות ועוד), ובעבודה שוחקת וחד גונית שלא מעניקה סיפוק רב למבצעה.

כדי להוסיף חטא על פשע, שר האוצר בשנות 5-2003, בנימין נתניהו, הרשה לעצמו להטעות את הציבור במזיד, ולכנות בציניות אוכלוסיה של עובדים המקבלים הבטחת הכנסה כ"פרזיטים", על אף הנתונים העובדתיים שהיו בידיו, שלפיהם, כאמור, **כמעט מחצית מהחיים מתחת לקו העוני הם אנשים עובדים/ות.**

לאחר התיאור והניתוח של התהליכים והמצב שעוצבו בעשור האחרון, נעבור עתה לבחון את התרחישים הנוכחיים ואת אלה הצפויים לעתיד.

חלק שלישי: המניפולציה של הקפיטליזם ומאיך, אור בקצה המנהרה?

מפלגות ואנשי אקדמיה עם תפיסה סוציאל דמוקרטית, ההסתדרות והארגונים החברתיים העוסקים בנושא זה (ולא הארגונים העוסקים ב"צדקה ומתן נדבות" בלבד, שיש בהם בכדי להסוות את מדיניות הפגיעה בעובדים), פועלים בדרכים שונות. ניתן להבחין לטעמי, בשתי גישות ואסטרטגיות מרכזיות, הנבדלות ביניהן באופן די עמוק.

לפי הגישה הראשונה, שורש הרע בעשור האחרון הוא התנערותה של מדינת ישראל מהערכים היהודיים של צדק חברתי ("צדק צדק תרדוף") ומהשקפות העולם הסוציאל דמוקרטית של סולידאריות וצמיחה תוך צמצום פערים.

מ-2001, ישראל אימצה מדיניות נאו ליברלית קפיטליסטית קיצונית, המיטיבה במישרין עם העשירים ובעלי ההון (המכונים "הקטר"), ופוגעת בעובדים ובשכבות המוחלשות.

ממשלות שרון-נתניהו ואולמרט-בר און, אמצו את הדגם האמריקאי, והציבור מולעט באידיאולוגיה חד צדדית, ואינו נחשף להישגיה של המדיניות הסוציאל דמוקרטית של מרבית מדינות מערב אירופה, והסקנדינביות בראשן, שגם מגיעות לצמיחה כלכלית, וגם למדינת רווחה איתנה, ללא פערים גדולים, ומשיגות הישגים מרשימים בתחום החינוך.

הממשלה וחלק גדול מהתקשורת מפעילים מערכת תעמולה מניפולטיבית, שנשענת על המיתון של ראשית האלף (שמקורו באינתיפאדה השנייה), ובשם הפחדה זו, דאגו להורדת מיסים דווקא לשני העשירונים העליונים, תוך ביצוע זה לגיטימציה שיטתית לארגוני העובדים ולהסכמי עבודה קיבוציים.

התקשורת, וכן צמיחת דפוסי העבודה בענף ההיי-טק, נוטעים בלבבות האנשים את האשליה של "שוק חופשי" בעבודה, ומסווים בידועין את אי-הסימטריה בין המעסיק והעובד.

לפיכך, גורסים המצדדים בתפיסה הראשונה, כי המאבק צריך להיות ערכי-פוליטי בעיקרו, ולהתמקד בחידוד הפערים התהומיים בין תפיסת הסוציאל דמוקרטיה לבין התפיסה הקפיטליסטית ליברלית, ובאותה עת, הדרך הממשית העיקרית להגן על העובדים היא מאבק על עיגון העבודה המאורגנת וההסכמים הקיבוציים בחוק ובפרקטיקה.

מאבק אחר המתנהל בהתאם לשיטה הסוציאל דמוקרטית נועד לקדם את חקיקת חוק יסוד: זכויות חברתיות כלכליות (בנפרד, או בתוך החוקה הנידונה), כמשקל נגד לחוק יסוד: חופש העיסוק (התשנ"ב-1992)²³. מכיוון שלחוקי היסוד העוסקים בזכויות אדם (חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, התשנ"ב-1992; וכאמור, חוק יסוד חופש העיסוק, התשנ"ב-1992) יש מעמד חוקתי (ונשיא בית המשפט העליון לשעבר אהרן ברק אף כינה את חקיקתם כ"מהפכה חוקתית"²⁴), הרי שהעובדה שהמעסיקים בישראל מוגנים בחוק יסוד, ואילו בספר החוקים של מדינת ישראל נעדר חוק יסוד זכויות חברתיות-כלכליות, מהווה א-סימטריה חמורה. חוק יסוד זכויות חברתיות-כלכליות²⁵ אמור להבטיח את הזכות לעבוד, את הזכות לרמת חיים בכבוד, את הזכות לביטחון סוציאלי, לחינוך, לבריאות, לדור, את זכות השביתה וההתארגנות ואת חובת המדינה לייצר מקומות עבודה ולמנוע פערים שאינם מתיישבים עם הערכים של מגילת העצמאות והצדק החברתי. מאבק חוקתי זה הוא מרכזי בכל מדינה, ואכן, כ-40 מדינות דמוקרטיות אימצו בחוקות או בספר החוקים שלהם חוק יסוד כזה. במדינת ישראל, שבה המשפטיזציה של החברה רבה, זה צורך חיוני על אחת כמה וכמה.

לפי התפיסה השנייה, השתלטות התפיסה הקפיטליסטית – ליברלית בישראל היא עובדה קיימת בעשור האחרון, ולפיכך, יש לשים את הדגש על הבנת התפיסה והאפיונים של "עבודה פוגענית" (מושג חדש יחסית), ולמקד את המאבקים נגדם. חלקים מתפיסה זו נכנסו לשיח הציבורי, ועבר חוק נקודתי של איסור עבודה פוגענית על ידי חובה לאספקת מקומות ישיבה בעבודה של זבניות²⁶.

לדעתי, לא תבוא ישועה לישראל, אם לא תהיה חזרה לתפיסה הסוציאל דמוקרטית, בה יש הכרה בצורך ובמחויבות לסולידריות חברתית, ובעובדה שההיתכנות של משא ומתן חופשי בין הבעלים של המפעל וההון לבין העובד היא בגדר אשליה. העובד/ת, גם אם הוא/היא מוכשר/ת ביותר ותורם רבות לרווחיו של מעסיקו, תלוי ברצונו הטוב של המעסיק/ה, ורק התחדשות של התארגנות העובדים תביא לעובדים/ות את היכולת למקסם את זכויותיהם.

תמונת המצב בשנת 2009, מצביעה על מגמה שלילית מבחינה פוליטית ומוסדית בכל הנוגע לביסוס ערכי הסוציאל דמוקרטיה בישראל; נראה שהתפיסה הקפיטליסטית הולכת ומעצימה את עוגניה בחברה הישראלית:

א. המפה הפוליטית. שיבתו של נתניהו לתפקיד ראש ממשלה, נותנת משנה חזוקה להשתלטות התפיסה הקפיטליסטית על ישראל, שכן נתניהו היה "אביר" המדיניות הקפיטליסטית בתפקידו כשר אוצר בשנים 2003/5. העובדה שנתניהו מגלה סימנים של רגישות חברתית לכאורה, לא מנעה ממנו להעביר את ההפרטה הגורפת של הרפורמה במינהל מקרקעי ישראל, שמשמעותה אינה, כפי שהוצגה בציבור, כ"קיצור הסחבת של סגירת המרפסות", אלא העברה מסיבית של קרקע הלאום לקבוצת בעלי הון ההולכת ומצטמצמת. במקביל, תקציב המדינה 2009/10 ממשיך במגמה של העמקת הפערים החברתיים, וכן התבצע הורדת מיסוי לעשירים, והעלאת המע"מ, שהוא מס רגרסיבי.

במקביל, תוצאות הבחירות הכלליות בפברואר 2009, הביאו לירידה בכוחן של מפלגת העבודה ומר"צ, שמייצגות את התפיסה הסוציאל דמוקרטית.

ב. הסתדרות העובדים הכללית: חילופי המנהיגות מזכים את היו"ר הנוכחי, עופר עיני, במעמד ציבורי-פוליטי-תקשורתי איתן. אולם נראה ששאלתה של רותי סיני (הארץ, 21.12.07) "האם יו"ר ההסתדרות מוכר את העובדים בשל ידידותו עם נציגי המעסיקים?" היא במקומה.

גם אם ניתן להסכים עם עיני שבתקופת קודמו, עמיר פרץ, היה חיבור יתר בין ההסתדרות והפוליטיקה, הרי שאליבא התפיסה הראשונה של המאבק על ההגנה על העובדים, לפיה הכל הוא שאלה של השקפה כוללת ומדיניות, אי אפשר שלא להעמיד בסימן שאלה את גישת שיתוף הפעולה של ההסתדרות עם התאחדות התעשיינים, תחילה, וביתר שאת עם ראש הממשלה נתניהו, בתקציב 2009/10. נראה, שלא רק שהיא לא תמיד מיטיבה עם העובדים (כמו למשל בהסכם הפנסיה, שעם כל חשיבותו, הוסכם בו להוריד את מחויבות המעסיקים מ-17.5% ל-15% הפרשות לפנסיה, וזו פגיעה ב"ליבה", שהייתה מוסכמת לאורך כל השנים, וכן יישום הסכם הפנסיה הוא הדרגתי מדי לאורך מספר שנים לא קטן) אלא ששיתוף פעולה זה לא מסייע לחידוד הוויכוח בין שתי השקפות העולם הרחבות הקיימות באשר להבטחת מעמדם של העובדים. כך לדוגמא, עם כל החשיבות של הנושאים שהוחלט להסדיר בחקיקה להגנה על עובדים, כמו חובת ההנהלות לנהל משא ומתן על הסכמים קיבוציים, הרי שבמקביל, עיני נתן הסכמה שבשתיקה להפרטה הגורפת במינהל מקרקעי ישראל, שמשמעותה היא העברת אדמות המדינה לבעלי ההון, ולהפרטה בחברת החשמל ובנמלים, הפרטה שמשמעותה פגיעה קשה דווקא בארגוני העובדים החזקים הקיימים.

ג. בית הדין לעבודה: בית הדין לעבודה, הוקם במקורו כישות מיוחדת במערכת המשפטית, כדי לתת מענה לחוסר האיזון הטבעי בין העובד/ת לבין המעסיק.

ואכן, בית הדין לעבודה היה ידוע בעבר בתמיכתו הכללית בעובדים/ות. תמונה זו השתנתה לרעה בעשור זה: בית הדין, בחפשו אחר "איוונים", משרת יותר ויותר את צרכי המדינה והמעסיקים, ומחזק בכך את הא-סימטריה של יחסי הכוחות הלא מאוזנים ממילא בין העובדים/ות והמעסיקים. לאור הפסיקה המאכזבת בנושא הלנת השכר (אי הטלת קנס על המדינה) ופסיקות אחרות, ובעיקר התפקיד שבית הדין לעבודה נטל על עצמו בתור "השליח" של המדינה נגד השביתות, שהן הכוח והזכות העליונים של העובדים, עולה השאלה האם יחסי העבודה במשק לא סובלים במידה קריטית מהמדיניות לפיה "במקום שביתה, יש שפיטה"?

מאידך, יש אור בקצה המנהרה. "שטיפת המוח" לפיה למדיניות הניאו-ליברלית אין חלופות נתקלה בארגוני עובדים שהבינו שהמאבק הוא על הגדרת יעדי המדינה והכלכלה בכלל. בשביתות של המורים/ות ושל המרצים/ות, הלך והתחזק הקול שמדבר על יצירת ברית חברתית שתחשוף את נוצות הסוואה הליברליות של ממשלות ישראל מ-1002, עם עליית הליכוד לשלטון, ותעמיד מולן את החלופה הסוציאל דמוקרטית, עם ארגוני עובדים חזקים, בלב המאבק.

התארגנות עובדים היא כלי ראוי לא רק לעובדים בשכר נמוך. נהפוך הוא, הוא נכון לגבי כלל העובדים בישראל. ההגנה על עובדים מן המעמד הבינוני והגבוה היום – אינה פחות חשובה. בוודאי שאסור להיות "עיוורים" למצוקות היום של פועלי הניקיון והזבנים, אך "השיטה" הניאו ליברלית שוחקת ושוברת גם את עובדי האקדמיה, העובדים הסוציאליים ועוד. לפיכך, ההישג של ההסכם הקיבוצי של הסגל הזוטור (2008); המאבק של הסגל באוניברסיטה הפתוחה על הזכות להסכם קיבוצי (2009): המאבק של עובדי הסינמטק בירושלים ועוד, מצביעים על כיוון מעורר תקווה.

לכך יש להוסיף את הפסיקה החשובה של בית הדין לעבודה בעניין עובדי הסינמטק ב-2009²⁷, המחייבת את המעסיקים לנהל משא ומתן קיבוצי עם עובדים המעוניינים להתארגן בהסכם קיבוצי. זו עשויה להיות פריצת דרך, ומתן סעד משפטי חשוב ביותר למאבקי העובדים.

לסיכום:

ספר זה בא אל העולם כדי לסייע לאזרחי/יות ישראל לחשוף את פניו הנצלניים של הניאו ליברליזם: המושגים "גלובליזציה", "שוק וחברה חופשיים", "רפורמה", "תכנית הבראה", "הורדת מיסים לעשירונים העליונים בשם הצמיחה והיזמות" ו"חופש לניהול ארגוני" – הם "מכבסת מילים" ליצירת לגיטימציה לשבירת ארגוני העובדים, הקביעות וההוגנות בעבודה. הם אור ירוק לזינוק להתעשרות קלה, ליצירת פערים ולניצול הבוטה או המוסווה. דבריו של ברכת על "השכל הישר" והצורך של כל אזרח/ית "לקחת בידיו את ההנהגה" ולחשוף את ההטעות והאשליות, הם תמרור לכל עובד לפעול, להתארגן ולהיאבק על שכר בכבוד וזכויות בעבודה ועל זכותו למימוש חלקו בעוגה הלאומית. זוהי המסורת היהודית, וזהו המסר של מפא"י וחירות כאחד. ממשיכיו של ז'בוטינסקי- שמיר, שרון, נתניהו ואולמרט חוטאים לו, שכן, כאמור, הוא עצמו אמנם כתב ש"קיים רצון לשבר את אחת מההסתדרויות של הפועלים", אולם, ז'בוטינסקי כתב באותו מאמר במפורש: "איש אינו רוצה לשבר את ההסתדרות של הפועלים העבריים – חס ושלום. פועלים חייבים להיות מאורגנים".

ז'בוטינסקי דיבר רק על שבירה של "התביעה שלה למונופולין ולשלטון". בלימת שבירת התארגנות העובדים וצמיחה מחודשת בהתארגנותם ככוח שימנע את ניצולם ואת צורות העבודה הפוגעניות מהווים תנאי לישראל מוסרית, ולצמיחה חברתית וכלכלית.

יתרה מכך, המחלוקת היא לא רק נחלת מדינת ישראל. יש לה פן אוניברסלי תרבותי-פוליטי עמוק. בתום 20 שנה לנפילת הגושים הגדולים וגמר המלחמה הקרה בין מערב ומזרח, ועם הכלכלה הגלובלית, נראה שצמחו גם תרבות ומציאות כלכלית חדשה של תאוות בצע ורווחים גדולים, קלים ומהירים לבעלי ההון ובעלי חברות בינלאומיות, וכנגד, גבר הניצול בשווקי העבודה של העולם השלישי, והפערים בין העולם העשיר והעני גדלו. מציאות זו, בצד העוולות ואי הצדק שהיא מייצרת, האדירה והעצימה גם את הרווחה וההתעשרות, והעולם סוגד יותר ויותר, לא מעט גם בעזרת התקשורת והפרסום, ל"עגל הזהב" של ההון, כאשר משקלם של המדע, התרבות והערכים – הולך ויורד.

שינויים מופלגים אלה מלווים גם בשינוי ערכים ביחסים שבין הון ועבודה. ה"אליל" החדש של "אבא עשיר, אבא עני"²⁸ קורא תיגר כנגד יכולתו של אדם להתפרנס מעמל כפיו. ה"הזמנה" לכל אחד להיות "זים" ובעל נכסים ו"להרוויח" מעבודתם של אחרים, אינה אלא לגיטימציה למעטים, שאכן הצליחו להיות בעלי נדל"ן או בעלי הון, "להתבעל" ולנכס לעצמם את פרי עבודתה של מרבית אוכלוסיית העולם! יש כאן שימוש ציני במושג "היזמות", הראויה והפורויה, ליצירת "סדר כלכלי" חדש, בו ההשתלטות על נכסים שבחומר ובהון, ולא ברוח, במדע, ביצירה ובעבודה – היא מקור הקיום הריאלי העיקרי.

ימים יגידו אם המשבר הכלכלי העולמי של שנת 2008/9, שחשף את ערוות הקפיטליזם הניאו ליברלי, אכן יביא לתפנית בפילוסופיה ובפרקטיקה של העבודה, כלכלת ההון ותרבות החיים²⁹.

הערות

- ² ז'בוטינסקי זאב, "כן לשבור", בדרך למדינה, ירושלים, תשי"ג, ע' 173, 4 בנובמבר 1932.
- ³ הארץ, 5.5.2004, ראיון עם הממונה היוצא של אגף התקציבים באוצר. בהמשך הראיון הוא רואה בכך את ההישג הגדול ביותר שלו, ומבטא את מדיניות הממשלה כי "אין עוד צורך בעבודה מאורגנת בישראל".
- ⁴ בן גוריון דוד (1974). ממעמד לעם, עם עובד וקרן הנגב, ע' רל"ו-ר"מ.
- ⁵ ז'בוטינסקי זאב, "אנו הבורגנים", בדרך למדינה, תשי"ג, ירושלים.
- ⁶ ז'בוטינסקי זאב, מדינה עברית – פתרון שאלה היהודים, 1936, ע' 89-91.
- ⁷ המדיניות של צמצום השירות הציבורי לוותה וגובתה על ידי דה-לגיטימציה של השירות הציבורי ושירותי הרווחה: שר האוצר בראשית האלף השלישי, בנימין נתניהו, שם ללעג ו"השניא" על הציבור את שירותי מדינת הרווחה במשל המפורסם של "הרוזה" (השוק הפרטי) שבאלץ לסחוב על גבו את "השמן" (השירות הציבורי, שהוא הליבה של מדינת הרווחה: החינוך, הבריאות, הביטוח הלאומי, הסיעוד ועוד).
- ⁸ ראו רות בן ישראל "מיקור חוץ (Outsourcing) מתמקרים החוצה": העסקת עובדים על-ידי קבלני כוח-אדם – פרשנות אחרת המרת העסקה הפורמאלית בעסקה האותנטית" ספר ברנזון (2000), כרך שני, 571-573.
- ⁹ התופעה של העסקה בחוזים אישיים על ידי שרים בדרך של מינויים פוליטיים ולא מקצועיים, נפסלה על ידי בג"צ במשפט נגד השר לשעבר צחי הנגבי, 2011.
- ¹⁰ בע"ע 637/05, 638/05 המועצה הדתית רחובות ואח' נ' נפתלי הלוי ואחרים – פס"ד מיום 8/3.06.
- ¹¹ בתרשים שהובא להלן הפער הממוצע לשעת עבודה בין נשים וגברים הוא 19%.
- ¹² על ההסברים והצעדים להתמודד עם אפליית הנשים בשכר ראה: מאור ענת (עורכת) (1997). נשים הכוח העולה, קידום הנשים בעבודה - ניפוץ "תקרת הזכוכית", ספרית-הפועלים, תל אביב.

¹³ למשמעות התפיסה של "תת הערכה של עבודת נשים" ראה: Grimshaw, D. and J. Rubery (2007). *Undervaluing women's work*, European Work and Employment Center, University of Manchester. Available at: www.eoc.org.uk/research

¹⁴ לשמחתנו הרבה, בשלהי שנת 2011, הצליחה הכנסת לדחות את כוונת הממשלה להעלות את גיל הפרישה לנשים עד 64 ל 5 שנים נוספות. יש בכך כמובן ברכה רבה למזעור הפגיעה בנשים, ובלבד שהגזירה לא תצא לפועל גם בשנת 2017.

¹⁵ לנושא מכרזי ההפסד, ראה בניש אבישי וצרפתי רועי (2006), "ביזכות ההגנות ובגנות מכרזי ההפסד", נייר עמדה של המרכז לחינוך משפטי קליני לזכויות אדם ולאחריות חברתית, הקליניקה לרווחה תעסוקתית, האוניברסיטה העברית, ירושלים. וכן ראה מאמרם של בניש אבישי וצרפתי רועי, "כאשר העבודה חוזרת להיות מצרך: בחינה ביקורתית של מכרזי הפסד ברכישת שירותים עתירי כוח אדם", מעשי משפט, כתב עת לחינוך חברתי, ינואר 2008, גיליון מס' 1, המחלקה למשפטים, אוניברסיטת תל אביב.

¹⁶ הארץ, דה מרקר, 11.1.2007.

¹⁷ רא חזור הוראת שעה משק 2-2007-16, "הגנה על זכויות עובדים המועסקים בידי קבלני שירותים" מיום 21.3.2007. עם זאת, על פי תחקירים תקופתיים העולים בתקשורת, הממשלה לא אוכפת באופן ראוי הנחיות אלו.

¹⁸ דו"ח מבקר המדינה 54ב' לשנת 2003.

¹⁹ דוח OECD שהוגש לממשלת ישראל ב 19.1.2010, על ידי המזכ"ל, אנחל גוריה, לקראת קבלתה ל OECD ²⁰ המקור: מחקר של אנדרס קיילברג (Anders Kjellberg), מאוניברסיטת לונד. התפרסם בעיתון האינטרנט של ארגון העובדים השבדי (LO), תחת הכותרת *Sverige inte langre ensamt i top* מה 18.8.2009 http://www.lotdiningen.se/?id_item=24308

²¹ מבין המדינות שאחת העובדים המאורגנים הוא נמוך מאשר ישראל, ראוי לשים לב שבגרמניה יש הסדר מקביל של שייכות למועצות ייצור, שמעניק לעובדים רבים הגנה ממוסדת.

²² מקור: המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון, "ממדי העוני והפערים החברתיים 2007/08" דוח ביניים, תשס"ט, ינואר 2009. הוכן על ידי מירי אנדבלד, דניאל גוטליב ואלכס פרומן.

²³ ראה מאור ענת, "חוק פעור בספר החוקים" בתוך: רבין יורם ושני יובל (עורכים) (2004). *זכויות יסוד כלכליות, חברתיות ותרבותיות בישראל*, אוניברסיטת תל אביב: רמות, ע' 195-232

²⁴ ברק אהרן, "המהפכה החוקתית: זכויות יסוד מוגנות", *משפט וממשל* א, (תשנ"ב). וכן, ברק אהרן, "זכויות אדם מוגנות: ההיקף וההגבלות", *משפט וממשל* א (תשנ"ג), ע' 253, 261.

²⁵ על פי "ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, 1948" (סעיף כ"ב ואל"ף) ועל פי "אמנה בינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, 1966".

²⁶ מאחר והחוק לא מיושם, הוגשה תביעת ייצוגית של ההסתדרות כנגד המעסיקים שנתפסו באי אכיפתו, לפיצוי של 20 מיליון ש"ח

²⁷ עס"ק 64/09 כוח לעובדים-ארגון עובדים דמוקרטי נגד עמותת סינמטק ירושלים – ארכיון ישראלי לסרטים. פס"ד ניתן ב 2.7.09

²⁸ קיוסי רוברט (2000). *אבא עשיר אבא עני*, תל אביב, מטר.

²⁹ עם תום כתיבת המאמר, הופיע התרגום לעברית לספרה של נעמי קליין, *דוקטורנית ההלם – עליית הקפיטליזם של האסון* (2009), תל אביב: אנדלוס. מחקרה מהווה מסה ביקורתית מקפת כנגד הפילוסופיה והפרקטיקה של הקפיטליזם המודרני, מהגותו והשפעתו של "המרפא בהלם" מילטון פרידמן ועד לניתוח מרתק של אירועים בני זמננו שנעשה על ידי הקפיטליזם על פי דוקטורנית ההלם כמו התאצרום, תעודת הזהות הקפיטליסטית של רוסיה בעידן החדש, בוית אסיה, הטיפול של ארצות הברית בהלם הקפיטליזם של האסון במשבר בניו אורלינס ובעיראק ועוד. סיכוי התקווה שהמחברת רואה הוא במקרים שההלם מתפוגג וחלה עלייה של השיקום בידי העם.